

Попадюк С. С.

*Львівська комерційна академія,
старший викладач кафедри господарського права та процесу*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БОРЖНИКА, ВИЗНАНОГО БАНКРУТОМ

Ключові слова: банкрутство, ліквідація, кредитор, треті особи.

Keywords: *bankruptcy, liquidation, creditor, third persons.*

Постановка проблеми. Не дивлячись на прогресивний характер нової редакції Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (надалі – Закону) [2], посилення ним заходів, спрямованих на забезпечення балансу публічних і приватних інтересів при банкрутстві суб’єктів господарювання, ряд положень Закону все ж потребують удосконалення, зокрема, норми щодо припинення зобов’язань боржника – юридичної особи, визнаної банкрутом.

При ліквідації у загальному порядку платоспроможної юридичної особи, ліквідаційна комісія, після продажу майна юридичної особи, приступає до виплати грошових сум кредиторами для задоволення їх вимог у порядку, передбаченому ст. 112 ЦК України (ч. 2 ст. 111 ЦК України) [1]. Аналогічний обов’язок покладений Законом на ліквідатора, який здійснює задоволення вимог кредиторів після відчуження майна і майнових прав юридичної особи, визнаної банкрутом у порядку, передбаченому ст. 45 Закону. За своєю цивільно-правовою природою, задоволення вимог кредиторів є нічим іншим як виконанням зобов’язань боржника, визнаного банкрутом перед його кредиторами. Відповідно до ст. 599 ЦК України, виконання зобов’язання, проведеного належним чином, припиняє таке

зобов'язання. У той же час припинення зобов'язань юридичної особи, визнаної банкрутом, має свою специфіку.

Аналіз останніх досліджень. Питання припинення зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, розглядалося у роботах російських вчених В. А. Белова, В. В. Вітрянського, О. Є. Калініченко, В. Ф. Попондопула, М. В. Телюкіної тощо. В той же час, серед вітчизняних науковців відсутня однаковість у поглядах на можливість використання тих чи інших способів припинення зобов'язань боржника в рамках ліквідаційної процедури.

Мета. У своєму дослідженні ми ставимо за мету з'ясувати, які саме способи припинення зобов'язань, передбачені цивільним законодавством, можуть бути реалізовані під час ліквідаційної процедури у справі про банкрутство.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів припинення зобов'язань, ЦК України визначає зарахування зустрічних вимог (ст. 601, 602, Цивільного Кодексу). Про неможливість застосування зарахування зустрічних однорідних вимог у процедурі ліквідації боржника, визнаного банкрутом, нами уже вказувалось у окремому дослідженні [5].

Крім зарахування, відповідно до положень Глави 50 Цивільного кодексу, зобов'язання також може бути припинене шляхом передання відступного (ст. 600 ЦК), новації (ст. 604 ЦК), прощення боргу. Виникає питання: чи можуть вказані способи припинення зобов'язань боржника бути реалізовані у ліквідаційній процедурі, адже жодних вказівок з цього приводу Закон не містить.

На нашу думку, припинення зобов'язання банкрута шляхом передання відступного у ліквідаційній процедурі є можливим (особливо актуальності це положення набуває при наявності неліквідного майна), хоча очевидно є необхідність отримання згоди комітету кредиторів. При цьому слід мати на увазі, що передане відступне у вартісному виразі не обов'язково, за загальними правилами цивільного законодавства (ст. 600 ЦК), повинно співпадати з розміром грошового зобов'язання, яке припиняється. Визначення розміру відступного віднесено на розсуд сторін.

Жодних обмежень щодо припинення зобов'язань банкрута шляхом прощення боргу у ліквідаційній процедурі, на наш погляд,

також не повинно бути. Єдина умова, яка повинна бути дотримана у цьому випадку – прощення боргу не повинно порушувати прав третіх осіб щодо майна кредитора (ч. 1 ст. 605 ЦК).

Що ж стосується новації, то тут напрошується тільки один логічний висновок – новація у ліквідаційній процедурі не допускається, адже новація спрямована на продовження взаємовідносин між сторонами шляхом заміни одного зобов'язання іншим, а, за загальним правилом, ліквідаційна процедура спрямована на ліквідацію боржника, визнаного банкрутом. Однак, і у цій ситуації можливий виняток – якщо кредитор погоджується на заміну грошового зобов'язання не грошовим. У такому випадку виконання, скажімо певної роботи боржником на виконання заміненого зобов'язання, по-перше, задовольнить вимогу даного кредитора, по-друге, збільшить шанси інших кредиторів на задоволення своїх вимог, оскільки це не вплине на розмір ліквідаційної маси. Відповідні норми, на нашу думку, слід включити в Закон.

Під час здійснення ліквідаційної процедури можливі випадки, коли виявиться особа (-би), що бажає виконати зобов'язання боржника, визнаного банкрутом, тим самим задовольнивши вимоги кредиторів. Яка правова природа відносин, що виникають у цьому разі? Чи є це можливим? Зауважимо, що виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, третіми особами не може вважатися припиненням зобов'язань боржника у класичному розумінні.

За загальним правилом зобов'язання має бути виконане кредитором боржником особисто. Але у випадках, встановлених законом або договором, та, коли це впливає із звичаїв ділового обороту чи суті зобов'язання, суб'єкти зобов'язання та суб'єкти його виконання можуть не збігатися.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 528 ЦК виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У цьому випадку кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника третьою особою. Така ж за змістом, хоч дещо інша за формулюванням, норма міститься і у ст. 194 ГК.

Для подальшого аналізу слід звернути увагу на наступні аспекти даної норми. По-перше, виконання зобов'язання третьою особою – це право боржника (боржник може покласти зобов'язання на третю особу), а не третьої особи. Це означає, що третя особа не має права без згоди боржника виконати за нього зобов'язання. А якщо боржник не давав згоди, то у нього не можуть виникати будь-які зобов'язання стосовно третьої особи, яка виконала його зобов'язання. Тому, як вірно зауважує Л. Л. Романов, мова буде йти про те, що третя особа, яка виконала зобов'язання боржника без його згоди, фактично звільнила боржника від майнового зобов'язання, яке покладено на нього, що, по суті, є даруванням [6, 121]. А дарування, як відомо, є двостороннім правочином (договором), тобто з одного боку, потрібна передача дарувальником у дар речі або майнового права, з іншого, – згода обдаровуваного на прийняття дару [8, 43].

Дане правило підтверджується винятком із нього, який міститься у ч. 3 ст. 528 ЦК. У деяких випадках третя особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника, зокрема, коли існує загроза втратити право на майно боржника (право оренди, застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. При цьому до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні. Слід зауважити, що це, в свою чергу, є основою для висловлюваної в літературі точки зору про те, що мову тут слід вести не про виконання зобов'язання третьою особою, а про одну із форм заміни кредитора [4, 35].

По-друге, дана норма нібито не бере до уваги підстави, в силу яких третя особа залучається до виконання зобов'язання. Інакше кажучи, ці підстави не мають принципово юридичного значення для даної норми. Звідси, на кредитора не покладається обов'язок перевіряти, чому третя особа пропонує йому виконання за боржника [7, 3–22].

По третє, дана норма не диференціює третіх осіб у залежності від того, у яких правових зв'язках вони знаходяться з боржником (чи є стороною зп іншим договором, є засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, власником майна боржника – унітарного підприємства і т.д).

Закон передбачає можливість виконання зобов'язань боржника третіми особами тільки під час процедури санації як однієї з умов,

яку може бути включено до плану санації. У той же час у Законі зовсім не згадується про можливість застосування такого способу виконання зобов'язань боржника у ліквідаційній процедурі.

Практика застосування положення щодо можливості виконання зобов'язань боржника третіми особами у законодавстві про банкрутство інших держав викликала хвилю критики як з боку практиків, так і науковців. Так, російські науковці, аналізуючи зазначене положення, що міститься у російському законодавстві про банкрутство, вказували, що задоволення вимог кредиторів третіми особами чи надання ними грошових коштів боржнику для розрахунків з кредиторами (навіть на умовах безпроцентної позики) не змінить структуру балансу боржника – актив балансу збільшиться рівно настільки, наскільки збільшиться його пасив. В. В. Вітрянський, характеризуючи повноваження третіх осіб у процедурі банкрутства, зазначає: “...спрямувавши необхідну грошову суму на задоволення вимог кредиторів боржника, третя особа опиняється у становищі його єдиного кредитора, а боржник потрапляє у повну залежність від цієї третьої особи, єдиною мотивацією якої (якщо тільки вона не є благодійною організацією)” може слугувати перерозподіл власності, повний контроль над діяльністю боржника. Тому названі положення закону є нічим іншим як легальним механізмом “захоплення” майна боржника [3, 9]. Звичайно, з точкою зору В. В. Вітрянського можна було б погодитися, зайнявши позицію, за якою перевага віддається інтересам боржника, ігноруючи при цьому інтереси його кредиторів. У той же час, кредиторів у більшості випадків не цікавить подальша доля боржника. Тому, отримавши задоволення своїх вимог у ліквідаційній процедурі, кредитори швидко втратять інтерес до боржника, а отже, в останнього з'явиться можливість продовжувати свою діяльність. А для того, щоб захистити інтереси власника боржника та його засновників, доцільно було б на законодавчому рівні закріпити положення про те, що власник (засновники) повинні бути рівноправними учасниками процесу банкрутства з усіма процесуальними правами і обов'язками.

Відповідно до абз. 10 ч. 1 ст. 38 Закону, з дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури виконання зобов'язань боржника,

визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених Розділом III “Ліквідаційна процедура”.

Згідно із ч. 1 ст. 39 Закону, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури має право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів, відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів, у порядку та на умовах, передбачених статтею 31 Закону. Для вказаних осіб з економічної точки зору об’єктивно може існувати інтерес у погашенні заборгованості боржника (збереження бізнесу, отримання у подальшому доходів у вигляді дивідендів, а також збереження права власності на своє майно, яке виражається в акціях, частках у статутному (складеному) капіталі і т.д.

Разом з тим, інших випадків, коли можливе виконання зобов’язань боржника третіми особами, даним Розділом не встановлено. Фактично, вказана норма передбачає, що розрахунки з кредиторами боржника (причому тільки з тими кредиторами, які заявили свої вимоги у встановленому порядку і включені в реєстр кредиторів) повинні проводитися ліквідатором за рахунок коштів, отриманих від продажу майна, яке складає ліквідаційну масу, у визначеному законом порядку. Однак таку категоричність Закону у питанні можливості виконання зобов’язань боржника третіми особами у ліквідаційній процедурі навряд чи можна назвати виправданою. На нашу думку, у Закон слід включити відповідну норму, яка б дозволяла виконання зобов’язань боржника третіми особами не тільки під час виконання плану санації, але і під час ліквідаційної процедури.

У такій ситуації повинні застосовуватися загальні положення щодо виконання зобов’язань боржника іншими особами, передбачені Цивільним Кодексом (враховуючи, що виконання боржника іншими особами можливе тільки до закінчення ліквідаційної процедури). При виконанні зобов’язання боржника, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу відбувається заміна кредитора. Ст. 514 Цивільного кодексу встановлює, що до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов’язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Специфіка використання

даних положень у законодавстві про банкрутство полягає у тому, що у боржника, визнаного банкрутом, є, як правило, не один а декілька кредиторів, вимоги яких до того ж розділені за чергами їх задоволення. Тому виконання зобов'язань боржника іншою (іншими) особою (особами) повинно бути спрямоване на одночасне задоволення вимог усіх кредиторів. На нашу думку, дане положення слід закріпити нормативно. Тому було б доцільно доповнити Розділ III Закону “Ліквідаційна процедура” **окремою статтею**, яка б передбачала право інших осіб (особи) в будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури одночасно задовольнити усі вимоги кредиторів у відповідності з реєстром кредиторів або ж надати боржнику грошові засоби, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів у відповідності з реєстром вимог кредиторів у порядку і на умовах, передбачених Законом. У той же час, щоб уникнути невизначеності у статусі таких осіб, зумовленої правовим положенням зборів кредиторів, у Законі слід також передбачити, одночасне задоволення вимог усіх кредиторів боржника іншими особами згоди комітету кредиторів не потребує. Якщо внаслідок цього усі вимоги кредиторів будуть задоволені, ліквідатор складе звіт про задоволення вимог кредиторів, затверджуючи який, господарський суд водночас припинить провадження у справі про банкрутство.

Висновки. Таким чином припинення зобов'язань боржника, визнаного банкрутом під час ліквідаційної процедури має свої характерні особливості, що зумовлено правовою природою інституту банкрутства. Проте, ряд способів припинення зобов'язань, передбачених цивільним законодавством, зокрема, передання відступного, новація, прощення боргу могли б застосовуватися і під час ліквідаційної процедури, що в кінцевому результаті сприяло б виконанню основного завдання – максимального задоволення вимог кредиторів.

Список використаних джерел

1. **Цивільний кодекс України** від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
2. **Про внесення змін до Закону України** “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”: Закон України від 22.12.2011 року № 4212-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 32–33. – Ст. 413.

3. **Витрянский В. В.** Новое в правовом регулировании несостоятельности (банкротства) / В. В. Витрянский // Хозяйство и право. – 2003. – № 1. – С. 9–12.
4. **Гражданское право:** учебник: в 2. т. / [под ред. Е.А. Суханова]. – Том II, полутом 1. – М.: Бек, 2000. – 704 с.
5. **Попадюк С. С.** Припинення зобов'язань юридичної особи, визнаної банкрутом, шляхом зарахування зустрічних вимог / С. С. Попадюк // актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах близького зарубіжжя (в контексті співпраці з Європейським союзом): матеріали IV міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 24 листопада 2014 року): тези доповідей. – Л.: Вид-во ЛКА, 2014. – С. 299–302.
6. **Романов Л. Л.** Правовое регулирование гражданско-правовых обязательств в законодательстве о банкротстве и в общей части обязательственного права: дисс... канд. юр. наук / Л. Л. Романов. Казань 2003. – С. 121.
7. **Сарбаш С.** Исполнение договорного обязательства третьим лицом / С. Сарбаш // Хозяйство и право. – 2003. – № 3. – С. 3–22; № 4. – С. 72–99.
8. **Цивільне право України:** академ. курс: підруч: у 2 т. / [за заг. ред. Я. М. Шевченко]. – Т. 2. Особлива частина. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 408 с.

Анотація

У статті висвітлюються окремі аспекти припинення зобов'язань боржника, визнаного банкрутом. Зокрема, приділена увага припиненню зобов'язань шляхом новації, передання відступного, прощення боргу.

Annotation

This article highlights some aspects of termination liabilities of the debtor declared bankrupt. In particular, attention is paid to the suspension of obligations by innovation, transfer indemnity, debt forgiveness,